

ВИВЧЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ XIX-XX СТОЛІТТЯ ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті запропоновано визначення сутності поняття "самоосвітня діяльність учителів музичного мистецтва", розкрито його складові та завдання; проаналізовано питання вивчення вітчизняної музично-педагогічної спадщини XIX-XX століття як чинника активізації самоосвітньої діяльності педагогів у системі післядипломної освіти.

Ключові слова: самоосвітня діяльність учителів музичного мистецтва, складові самоосвітньої діяльності педагогів, завдання самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва, вітчизняна музично-педагогічна спадщина.

В статье предложено определение сущности понятия "самообразовательная деятельность учителей музыкального искусства", раскрыто его составляющие и задачи; проанализировано вопросы изучения отечественного музыкально-педагогического наследия XIX-XX века как фактора активизации самообразовательной деятельности педагогов в системе последипломного образования.

Ключевые слова: самообразовательная деятельность учителей музыкального искусства, составляющие самообразовательной деятельности педагогов, задача самообразовательной деятельности учителей музыкального искусства, отечественное музыкально-педагогическое наследие.

In this article there has been offered the definition of the concept meaning "self-education of Music teacher", disclosed its components and challenges, explored the issues of the study of national music and pedagogical legacy of XIX-XX centuries as the intensifying factor of self-educational activity of teachers in the system of postgraduate education.

Key words: self-education of musical art teachers, components of self education of teachers, task of self education of teachers of musical art, domestic music-pedagogical heritage.

Актуальність дослідження. Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Цільовій державній програмі "Вчитель" визначено завдання модернізації мистецької освітньої системи, її

пріоритетні напрями, зокрема значна увага приділяється використанню вітчизняної музично-педагогічної спадщини XIX-XX століття як чинника активізації самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва.

Активізація самоосвітньої діяльності сприяє пошуково-дослідницькій роботі педагогів із історії музичної педагогіки, удосконаленню їхньої компетентності з культурології, методики навчання музичного мистецтва.

На думку багатьох науковців (В. Андрущенко, О. Вишневецького, І. Ляшенка, М. Поповича, І. Стадника, К. Ушинського), "професійна освіта сучасного вчителя має ґрунтуватися на досвіді багатьох поколінь, тісно пов'язаному з українськими культурними цінностями, освітніми та мистецькими традиціями" [1, с.4]. Такий ґрунтовний підхід до професійної освіти сприяє духовній і творчій активності, формуванню відповідальності за виховання молодого покоління на засадах особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів. Інтерес суспільства до національних основ, культурної спадщини спонукає науковців до активних самоосвітніх досліджень історичного аспекту музично-педагогічної освіти України. Занедбані та незатребувані раніше концепції та розробки вітчизняних культурних діячів нині стають національним надбанням сучасної мистецької педагогіки у процесі її модернізації. Так, вітчизняними вченими (Л. Вовк, С. Кримським, О. Рудницькою, О. Шевнюк, О. Щолоковою) розкрито питання важливості мистецького впливу вітчизняної спадщини на сучасників, що надає можливість виявити, осягнути, реконструювати та інтерпретувати мистецькі цінності минулого, проаналізувати художні твори сучасності, зрозуміти складні проблеми культури сьогодення [1].

Використання в педагогічній практиці загальноосвітніх навчальних закладів виховного потенціалу ідей українських музикантів-педагогів XIX-XX століття спрямоване на реалізацію мети і завдань освітньої галузі "Мистецтво", зокрема "...формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, його культури та історії, забезпечення духовної єдності поколінь..." [1, с.6]. Це зумовлює необхідність пізнання, всебічного осмислення і раціонального застосування ретроспективного педагогічного досвіду минулого. У цьому контексті самоосвітня діяльність педагога-митця передбачає здобуття знань з історії мистецької педагогіки, музичної психології, естетики і мистецтвознавства, оволодіння провідними педагогічними ідеями минулого, що сприяє формуванню власного індивідуального стилю діяльності, проектуванню самоосвіти, самоактуалізації творчої індивідуальності педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері наукових досліджень проблема використання вітчизняної музично-педагогічної спадщини представлена у вітчизняних і зарубіжних працях з історії розвитку музичної освіти та національної музично-педагогічної думки (Н. Величко, Л. Голубнича, С. Горбенко, В. Іванов, Л. Іванова, О. Кравчук, В. Кузьмічова, М. Маріо, О. Михайличенко, А. Омельченко, О. Овчарук, О. Поясик, Л. Проців, Т. Смирнова, Є. Федотов). Водночас значення українського музичного мистецтва як засобу формування фахових якостей учителя та розвитку особистості учня розглядали такі вітчизняні науковці, як О. Алексійчук, Н. Дем'янюк, І. Єгорова, Л.

Маскальова, Р. Осипець, Л. Остапенко, О. Отич, Л. Побережна, С. Процик, І. Таран, Л. Філоненко, В. Юцевич [1].

Формулювання цілей статті. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки зростає інтерес до самоосвітньої діяльності педагога-професіонала, що зумовлено переглядом змісту мистецької освіти і пошуком нових парадигм національного навчання та виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Тому активізація самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва засобами вітчизняної музично-педагогічної спадщини ХІХ-ХХ століття як актуальна наукова проблема потребує детального теоретичного аналізу.

Мета статті – визначення сутності поняття "самоосвітня діяльність вчителя музичного мистецтва", визначення складових та завдань самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва, аналіз впливу провідних вітчизняних мистецько-педагогічних концепцій ХІХ-ХХ століття на активізацію самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва, розгляд української музично-педагогічної спадщини як чинника саморозвитку педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі визначень, запропонованих у сучасних педагогічних виданнях [2; 3], доходимо висновку, що **самоосвітня діяльність** – це спеціально організована, самостійна, систематична, цілеспрямована пізнавальна діяльність, керована самою особистістю, спрямована на задоволення загальнокультурних і професійних запитів і підвищення кваліфікації; самостійне здобуття знань у певній галузі науки; духовна опора особистості.

Отже, **самоосвітню діяльність** педагога трактуємо як індивідуально-інтегральну здатність учителя, що забезпечує його максимальну самоактуалізацію, спрямовує на особистісно-професійне зростання, сприяє формуванню як творця, спроможного не лише самостійно здобувати знання, але й реалізовувати їх відповідно до практичних вимог сьогодення.

Основними складовими самоосвітньої діяльності педагогів музичного мистецтва вважаємо такі:

– **фахові знання** (знання типології жанрів дитячого народного музичного фольклору, аналіз концептуальних методик музичного виховання відомих музикантів-педагогів, обізнаність із нетрадиційними формами і методами навчання музичному мистецтву, знання історії музичної педагогіки);

– **гностичні вміння** (вміння складати план інтерпретації творів мистецтва, володіння навичками обробки нотних та пісенних текстів, реферування, анотування художньо-педагогічного потенціалу мистецьких джерел різних типів, співставлення власних поглядів та позицій автора);

– **проектно-конструктивні вміння** (визначення мети і завдань самоосвітньої діяльності з вивчення музично-педагогічних поглядів, вміння прогнозувати напрями самоосвітньої діяльності музично-виконавського, навчально-інструктивного та художньо-методичного типів, бачення проблеми опанування нових матеріалів і добору методичного інструментарію для їх вирішення, навички конструювання самоосвітньої діяльності з урахуванням особисто-професійних якостей особистості);

– **інформаційні навички** (інформаційне забезпечення самоосвітньої діяльності, вміння "вільного інформаційного пошуку", здатність працювати з нотними редакторами; раціональне укладання матеріалу музичного мистецтва залежно від видів музичної діяльності тощо.

На думку вченого О. Ростовського, "вдосконалення системи музичної освіти у незалежній Україні торкнулося, насамперед, питань використання народної та професійної музичної спадщини, пошуків ефективних шляхів музичного виховання на основі української національної культури" [4, с.177]. У такому контексті вивчення провідних мистецько-педагогічних ідей минулого розглядаємо як одну зі складових самоосвітньої діяльності сучасного вчителя музичного мистецтва, оскільки, на нашу думку, на формування особистісно-професійних якостей учителя музики, його самоосвітньої діяльності вагомий вплив має засвоєння цінностей вітчизняної музично-педагогічної спадщини українського народу.

Музичне мистецтво – частина суспільної свідомості та людського буття нації, адже культура України характеризується значним періодом розвитку. Українське мистецтво як органічна складова світової духовної спадщини належить до унікальних за своїм значенням національних культур. Тому важливу роль у розвитку сучасної мистецької освіти та виховання, становленні загальнонаціональної культури відіграє творча діяльність митців минулого, зокрема видатних педагогів-музикантів ХІХ-ХХ століття. Вважаємо, що їхні провідні концептуальні ідеї є основою розвитку музичної освіти України, національного музичного виховання, формування свідомості, патріотизму, національної гідності юного покоління. Так, у 1904 році в Києві з ініціативи видатного митця, активного громадського діяча М. Лисенка було відкрито першу музично-драматичну школу, що започаткувало створення національної професійної музичної освіти в Україні. Вітчизняна музична педагогіка ґрунтувалася на музично-просвітницькій діяльності М. Леонтовича, В. Верховинця, К. Стеценка, Б. Яворського та інших. У теоретико-методологічних наукових працях вітчизняних педагогів-музикантів представлено прогресивні авторські методики з навчання і розвитку творчих здібностей учнів, слухання музики, формування вокально-хорових навичок, запропоновано систему поєднання музично-ритмічних рухів, пластики та хорового виконання, розроблено методичні рекомендації щодо самоосвітньої діяльності педагогів та учнів. Отже, аналіз музично-педагогічної спадщини українських діячів культури зазначеного періоду демонструє існування значного потенціалу національної музичної педагогіки, в основі якої – засади етнопедагогіки, спрямування на творчу співпрацю вчителя та дітей у процесі вивчення різних видів музичної діяльності.

Маємо враховувати й те, що мета та завдання сучасного музичного виховання і навчання будуються на принципах безперервності й цілісності, які передбачають реалізацію педагогами-музикантами національних ідей та концепцій, передових педагогічних підходів до музичного виховання дитини, розкриття неповторних художньо-ментальних рис національної особистості у процесі викладання музичного мистецтва. Тому завдання вчителя на уроках

музичного мистецтва – ознайомити дитину з українською народною музикою як живим мистецтвом, складовою життя народу, як цілісним явищем духовної культури. Це можливо на основі володіння педагогом національними музично-педагогічними системами, їх специфікою та спрямованістю відповідно до видів музичної діяльності. Сучасний фахівець мистецьких дисциплін – це творчий учитель, який, вибудовуючи урок музики як урок мистецтва, повинен насамперед захопити учнів національним музичним мистецтвом, формувати національну свідомість дітей, оскільки національна система освіти й виховання є основою формування індивідуальності людини: її педагогічні механізми насамперед забезпечують відтворення накопиченого музично-педагогічного досвіду народу.

Таким чином, однією з вагомих кваліфікаційних вимог до професії педагога-музиканта є оволодіння національними музично-педагогічними системами, їх специфікою та спрямованістю відповідно до видів музичної діяльності. Вивчення музично-педагогічних здобутків минулих поколінь у контексті новітніх навчально-виховних технологій музичного мистецтва сприяє вдосконаленню необхідних фахових якостей учителів. Тому **завданнями самоосвітньої діяльності** педагогів-музикантів є такі: розширення власної громадсько-політичної і наукової обізнаності; ознайомлення з сучасними досягненнями різних суміжних наук, звернення до педагогічної спадщини минулого; поповнення фахових знань; удосконалення професійних умінь і навичок; засвоєння передового педагогічного досвіду; підвищення психолого-педагогічного та методичного рівнів підготовки на основі постійної самоосвіти [8].

З метою вивчення загального рівня культурного розвитку, компетентності щодо історії та методики викладання музичного мистецтва у Київському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів під час проходження фахових курсів серед учителів музики було проведено тестування з проблеми "Вітчизняна музично-педагогічна спадщина XIX-XX століття" (див. додаток 1).

У тестуванні взяли участь 76 учителів різних кваліфікаційних категорій. Результати діагностики показали, що високим рівнем володіють 47 респондентів, достатнім – 17, обмеженим – 10, низьким – 2. Окрім цього, аналіз отриманих даних свідчить про позитивну тенденцію усвідомлення фахівцями впливу музично-педагогічної спадщини на активізацію самоосвітньої діяльності педагога, формування стійкого інтересу до впровадження музичного репертуару минулого у структуру музичних занять, збагачення освітніх завдань музичного мистецтва національним потенціалом.

На думку практиків, національна музично-педагогічна культура є підґрунтям професійної освіти, на основі якої удосконалюються особисті риси вчителя: мистецька вихованість, інтелігентність, освіченість, духовність. Більшість педагогів (95%) вважають музично-педагогічну спадщину основою професійної діяльності, чинником активізації самоосвітньої діяльності, що свідчить про зацікавленість педагогів музично-педагогічною спадщиною минулого, про формування "вчителя нової формації".

Висновки. Отже, вивчення вчителями музичного мистецтва спадщини вітчизняних музикантів-педагогів ХІХ-ХХ століття є досить актуальною проблемою, вирішення якої сприяє активізації самоосвітньої діяльності педагогів, узагальненню та аналізу кращих здобутків музичної освіти та виховання минулого, використанню інноваційних форм самоосвітньої діяльності.

Подальших наукових досліджень потребує проблема самоосвітньої діяльності вчителів мистецьких дисциплін у контексті української ментальності на основі історико-педагогічного підходу в освоєнні сучасних явищ української національної культури та педагогіки мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодрова Т. О. Підготовка майбутніх учителів музики до використання української музично-педагогічної спадщини у професійній діяльності : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Бодрова Тетяна Олександрівна. – К., 2006. – 221 с.
2. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти / Л. Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – №1. – С. 2-5.
3. Михайличенко О. Музично-педагогічна діяльність українських композиторів і виконавців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. : історичні нариси / О. Михайличенко. – Суми : Мрія-1, 2005. – 102 с.
4. Мороз А. Професійна адаптація молодого учителя / А. Мороз. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – 329 с.
5. Післядипломна педагогічна освіта: європейські орієнтири та регіональні пріоритети : тези Міжнародної науково-практичної конференції (10-11 вересня 2009 р., м. Біла Церква) / за наук. ред. В. Олійника, Л. Карамушки, Н. Клокар, Л. Даниленко. – Біла Церква : КОПОПК, 2009. – 184 с.
6. Ростовський О. Теорія та методика музичної освіти : навч.-метод. посібник / О. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.
7. Рудницька О. П. Українське мистецтво у полікультурному просторі : навчальний посібник / О. П. Рудницька. – К. : ЕксОб, 2000. – 208 с.
8. Степанов О. Педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Степанов. – К. : Академвидав, 2011. – 416 с.

Додаток

Тестові завдання

з теми "Вітчизняна музично-педагогічна спадщина ХІХ-ХХ століття"

1. Сутність методики музичної освіти М. Леонтовича полягає у:

- а) вихованні любові до народної пісні, спрямованості на досягнення музичної грамотності;
- б) вихованні любові до музики, формуванні активного бажання співати;
- в) розвитку художньо-творчих здібностей.

2. Основні ідеї методики музичної освіти В. Верховинця відображають:

- а) комплекс елементів хореографічного, музичного, драматичного мистецтв;
- б) комплекс елементів художньо-естетичного, музичного, драматичного мистецтв;
- в) комплекс елементів народно-пластичного, естетичного, драматичного танцю.

3. Мету музично-інтонаційного мислення Б. Яворського становить:

- а) спів без супроводу, імпровізаційність;
- б) засвоєння особливостей музичного мистецтва;
- в) активність інтонаційного мислення, осмислення логіки музичної мови.

4. Педагогу-музиканту, фольклористу М. Леонтовичу належить відомий вислів:

- а) "Мистецтво – це час і простір, у якому живе краса людського духу";
- б) "Учитель музики повинен бути музично освіченим педагогом";
- в) "Навчання музики – засіб, виховання музикою – мета".

5. Укажіть прізвище українського педагога-музиканта ХХ століття, педагогічні ідеї якого покладено в основу методології сучасної освітньої галузі "Мистецтво":

- а) Б. Трічков;
- б) Б. Яворський;
- в) Б. Лятошинський.

6. Мету оновленої освітньої галузі "Мистецтво" складає:

- а) особистісно-оцінне ставлення до мистецтва; здатність до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби у творчій самореалізації;
- б) гуманістична спрямованість мистецької освіти, творчий розвиток дітей різного віку;
- в) потреба у залученні школярів до різних видів мистецтва, формування системи естетичних ідеалів та смаків.

7. Засновником нового жанру в хоровому мистецтві ХХ століття став український педагог-музикант:

- а) В. Верховинець;
- б) Е. Жак-Далькороз;
- в) М. Леонтович.

8. Основу комплексного музичного виховання К. Стеценка складає:

- а) обов'язкове виховання музично-ритмічного і ладового почуття;
- б) розвиток музичних здібностей та естетичних смаків учнів, виховання їх на народній пісні;

в) поєднання нотного співу з розвитком музичних здібностей; відчуття ритму з вихованням слуху, пам'яті, голосу.

9. Укажіть основні положення концепції музичної освіти на основі української національної культури:

- а) народну музику слід вивчати як сукупність її видів та жанрів;
- б) народна музика – це спадщина минулого, перед якою ми повинні схилитися;
- в) народна музика є складовою частиною народної творчості.

10. "П'ять етапів введення у творчість" за Б. Яворським складають:

- а) враження, аналіз, упровадження, виступ, рефлексія;
- б) накопичення вражень, вираження, імпровізація, створення власних композицій, музична творчість;
- в) музичний розвиток, прагнення до самовираження, свідоме оволодіння музичним матеріалом, формування вмій та навичок, музичність.

Ключ до розв'язання тестових завдань: 1–а, 2–а, 3–в, 4–б, 5–б, 6–в, 7–а, 8–в, 9–в, 10–б.

Результати: високий рівень: 9-10 правильних відповідей; достатній рівень: 6-8 правильних відповідей; обмежений – 4-5 правильних відповідей; низький – до 3 правильних відповідей.

Дата надходження до редакції: 30.01.2013 р.